

- שם העבודה : קבוצות צמי"ד בצופים, לילדים עם צרכים מיוחדים
- שנה : 2012
- מס' קטלוגי : 580
- שם המגיש : ענת טווינה
- שם המנחה : ד"ר מיכל אליגון
- עבודת גמר לתואר מוסמך, עבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר אילן

תקציר המחקר

תנועות הנוער בישראל הן מסגרות חינוך בלתי פורמאליות ואחד מדפוסי הפנאי המרכזיים של הילדים והנוער. הספרות המחקרית מדגישה את תרומת השייכות לתנועות הנוער למדדים שונים בהתפתחותם החברתית רגשית של ילדים (Kilgore, 1999; Stebbins, 2007). עם זאת, קיים מיעוט של מסגרות חינוך בלתי פורמאליות בארץ הפתוחות לילדים עם צרכים מיוחדים (רייטר וטלמור, 2004). מיעוט זה, מדגיש את חשיבות בחינת תרומת מסגרות אלו להסתגלותם של ילדים עם צרכים מיוחדים. סקירת המחקרים העוסקת בילדים אלו עם צרכים מיוחדים, כגון: ילדים עם ליקויי למידה, פיגור שכלי והפרעות התנהגות, מדגישה את קשיי תפקודם החברתי-רגשי (Al-Yagon, 2011; Al-Yagon & Mikulincer, 2004b; Blackorby & wagner, 1996; Pearl & Bay, 1999). כך לדוגמא, הספרות המחקרית מדגישה כי ילדים רבים עם צרכים מיוחדים חווים קשיים חברתיים, רגשיים והתנהגותיים, המתלווים לקשיים האקדמיים שלהם, וכי אוכלוסייה זו הנה בעלת סיכון גבוה יותר לקשיים במיומנויות החברתיות לעומת בני גילם ללא הלקות (Al-Yagon, 2007; Al-Yagon & Mikulincer, 2004a; Bauminger & Kimhi-Kind, 2008; Culberstone, 1998; Margalit, 2006).

מחקרים העוסקים בהסבר וניבוי הבדלים בקשיים חברתיים-רגשיים של ילדים ומתבגרים, מדגישים את קיומם של משתני סיכון והגנה במספר רמות: א. רמת הפרט כגון: טמפרמנט קשה, דפוסי התקשרות לא – בטוחים ויכולות שפתיות נמוכות (Belsky, 1984), ב. רמת המשפחה, כגון: מאפייני ההורים והמשפחה ופסיכופתולוגיה של ההורים (Greenberg, Speltz, & DeKlyen, 1993) ו ג. רמת הקהילה, כגון: אלימות סביבתית (Luthar & Cicchetti, 2000).

בהתאם לממצאים אלו, עבודה זו תתמקד בבחינה של תרומת משתנים ברמת הפרט והקהילה, להסבר הבדלים בהסתגלותם החברתית- רגשית של ילדים עם צרכים מיוחדים. בשל מיעוט מחקרים הבוחנים את תרומת

ההשתתפות במסגרות חינוך בלתי פורמאליות עם צרכים מיוחדים ולאור הממצאים שהוצגו, המחקר המוצע בחן את תרומתם של משתנים ברמת הפרט והקהילה, להסבר הבדלים בהסתגלותם החברתית-רגשית של ילדים עם צרכים מיוחדים, המשתתפים בקבוצת צמי"ד (קבוצות ילדים עם צרכים מיוחדים). **משתני הפרט** כללו את דפוס ההתקשרות לאם ואילו משתנים **ברמת הקהילה** כללו את ההשתתפות בקבוצות צמי"ד ותפיסת המדריך כבסיס בטוח. הסתגלותם החברתית-רגשית של ילדים אלו תיבדק באמצעות המדדים הבאים: תחושת בדידותם, מידת הבעיות המוחצנות והמופנמות ומדדי תוקפנות.

המדגם כלל 100 ילדים המשתתפים בקבוצת צמי"ד בערים: כפר סבא, חולון, לוד, שוהם, מכבים-רעות, מודיעין, רמת-גן, תל אביב, חיפה, צור יגאל, ראשון לציון, רחובות וירושלים. מתוכם 52 בנים (52%) ו-48 בנות (48%), הלומדים בכיתות ה'-ח'.

המחקר כלל חמישה כלי מחקר: שלושה לילדים, אחד להורה (אמא) ואחד למורה. **שאלוני הילדים** כללו את כלי המחקר הבאים: 1. שאלון דפוס התקשרות "איזה סוג של ילד אני?": (Kerns, Klepac, & Cole, 1996). הגרסה העברית (Granot & Maysless, 2001). 2. שאלון בדידות - Peer network loneliness and peer dyadic loneliness (PNDLS) (Hoza, Bukowski, & Beery, 2000) הבוחן את תחושת הבדידות בשני מדדים: בדידות בקשרים עם קבוצת בני הגיל ובדידות בקשרים דיאדיים. 3. המדריך ואני - שאלון תפיסת המדריך כבסיס בטוח: השאלון במקורו בודק את תפיסת הילד את המורה כבסיס בטוח (Al-Yagon & Mikulincer, 2004b).

שאלון ההורים כלל את השאלון להערכת התנהגות הילד: (Child Behavior Checklist: CBCL -) (Zilber, Auerbach, & Lerner, 1994). הגרסה העברית (Achenbach, 1991). **שאלון המורים** כלל את השאלון למורה לתיאור התנהגות תוקפנית (Dodge & Coie 1987). בגרסתו העברית (אפרת-וירצור, 2005).

תוצאות המחקר: בבחינת **ההשערה הראשונה** בדבר הבדלים בין הילדים עם התקשרות בטוחה/לא בטוחה לאם במדדי ההסתגלות- בדידות, התנהגויות מופנמות ומוחצנות ותוקפנות תוצאות המחקר העלו כי ההשערה אוששה ברובה. ילדים עם התקשרות בטוחה הוערכו על-ידי אמותיהם/מוריהם כמבטאים רמה גבוהה של בעיות התנהגות מוחצנות ומופנמות, רמה גבוהה של תוקפנות מעורבת וכללית בהשוואה לילדים לא בטוחים

בדפוס התקשרותם. מאידך, ובניגוד למשוער, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין ילדים בטוחים/לא בטוחים במדדי הבדידות. ממצאים אלו היו דומים בשתי ההעברות, מלבד מדד התוקפנות הכללית.

בבחינת ההשערה השנייה בדבר הבדלים בין הילדים עם שונות בתפיסת המדריך כבסיס בטוח במדדי ההסתגלות- בדידות, התנהגויות מופנמות ומוחצנות ותוקפנות, ממצאי המחקר הצביעו על אישוש ההשערה. כך שילדים אשר תפסו את המדריך כבסיס בטוח ביטאו תחושת בדידות נמוכה, רמה נמוכה של התנהגויות מוחצנות ומופנמות ורמה נמוכה של תוקפנות, בהשוואה לילדים שתפסו את המדריך כבסיס לא בטוח.

בבחינת ההשערה השלישית בדבר הבדלים במדדי ההסתגלות- בדידות, התנהגויות מופנמות ומוחצנות ותוקפנות בתחילת/סוף שנה, התוצאות הראו כי לאחר שנה בקבוצת צמי"ד דיווחו הילדים על רמה נמוכה של תחושת הבדידות בהשוואה לתחילת השנה. בנוסף, ממצאי המחקר הראו הפחתה בבעיות ההתנהגות המופנמות/מוחצנות. באופן דומה, רמת התוקפנות ירדה בהשוואה בין שתי המדידות.

בבחינת ההשערה הרביעית בדבר תרומת המשתנים הבלתי תלויים: התקשרות לאם ותפיסת המדריך כבסיס בטוח – מדדי הזמינות והדחייה, להסבר הבדלים בהסתגלות הילדים: בדידות קבוצתית ודיאדית, התנהגויות מוחצנות ומופנמות ותוקפנות כללית לאורך שנת הפעילות, נמצא כי למשתנים ברמת הפרט והקהילה: התקשרות לאם ותפיסת המדריך כבסיס בטוח, תרומה מובהקת להסבר תחושת הבדידות הקבוצתית טרם ולאחר ההשתתפות בקבוצת צמי"ד. באשר להתנהגויות מופנמות ומוחצנות, ממצאי המחקר הראו כי הן לגורמי הסיכון וההגנה ברמת הפרט (ההתקשרות לאם) והן לגורמי הסיכון וההגנה ברמת הקהילה (השתייכות לקבוצת צמי"ד והתקשרות למדריך), תרומה מובהקת למדד הסתגלות זה. בנוסף, ממצאי ניתוח זה מעידים כי גורמי סיכון והגנה ברמת הפרט והקהילה (התקשרות לאם ותפיסת המדריך כבסיס בטוח) הסבירו את רמת התוקפנות טרם ההשתתפות בקבוצת צמי"ד ולאחריה.

בבחינת ההשערה החמישית בדבר הקשר שבין המשתנים הבלתי תלויים: דפוס ההתקשרות לאם ותפיסת המדריך כבסיס בטוח לפני/אחרי השתתפות בקבוצת צמי"ד, נמצא כי דפוס התקשרות בטוח עם האם נקשר לתפיסת המדריך כיותר זמין ופחות דוחה, הן בתחילת השנה והן בתומה.

בבחינת ההשערה השישית בדבר הקשר בין המשתנים התלויים: תחושת הבדידות, רמת התוקפנות ורמת ההתנהגות המוחצנת והמופנמת של הילד, לפני ואחרי ההשתתפות בקבוצת צמי"ד, בהתאם להשערת המחקר נמצא כי ילדים שדיווחו על בדידות דיאדית או בדידות קבוצתית גבוהה, הוערכו על ידי הוריהם כמבטאים

רמה גבוהה של בעיות התנהגות מופנמות בשתי ההעברות. כמו כן, נמצא כי ילדים שהוערכו על ידי הוריהם כמבטאים רמה גבוהה של בעיות התנהגות מוחצנות, הוערכו על ידי מוריהם כמבטאים רמה גבוהה של תוקפנות בשתי ההעברות. בנוסף, נמצא קשר חיובי בין בדידות דיאדית לתוקפנות.

לסיכום, מחקר זה התמקד בתרומתם של משתנים ברמת הפרט והקהילה (ההתקשרות לאם ותפיסת המדריך כבסיס בטוח), להסבר הבדלים בהסתגלותם החברתית-רגשית של ילדים עם צרכים מיוחדים המשתתפים בקבוצת צמי"ד, תכנית ייחודית אשר מכוונת לשילוב ילדים ומתבגרים עם צרכים מיוחדים ב"תנועת הצופים" באמצעות פעילות צופית מותאמת. ממצאי מחקר זה הראו כי לאחר שנה של פעילות בקבוצת צמי"ד, ניכר שיפור בכל מאפייני ההסתגלות החברתית-רגשית של הילדים, שכן רמת הבדידות, ההתנהגויות המוחצנות והמופנמות והתוקפנות הילדים פחתו בהשוואה לתחילת השנה. אשר למרכיב יחסי ההתקשרות, תוצאות מחקר זה הראו כי ילדים בטוחים בהתקשרותם לאם ביטאו תחושת בדידות נמוכה יותר בתום ההשתתפות בקבוצת צמי"ד, רמה נמוכה יותר של התנהגויות מוחצנות ומופנמות וכן רמה נמוכה של תוקפנות מעורבת בתחילת ובתום ההשתתפות בקבוצה ותוקפנות כללית נמוכה יותר בתחילת השנה, בהשוואה לילדים לא בטוחים בדפוס התקשרותם.

תמונה דומה נמצאה גם בבחינת תפיסת המדריך כבסיס בטוח. ילדים אשר מדד הדחייה היה נמוך אצלם דיווחו על תחושת בדידות נמוכה יותר בתום ההשתתפות בקבוצת צמי"ד ורמה נמוכה של התנהגויות מוחצנות ומופנמות בתחילת השנה ובתומה. באופן דומה, ילדים אשר תפסו את המדריך כבסיס בטוח וזמין לצרכיהם, דיווחו על רמה נמוכה של בעיות התנהגות מוחצנות ומופנמות.

ממצאים אלו מדגישים ומתווספים לממצאים כי לדפוס ההתקשרות לאם ולמדריך, תרומה מובהקת להסבר הבדלים בהסתגלות הילדים, לפני ההשתתפות בקבוצת צמי"ד וגם, אם כי במידה פחותה, לאחריה. עוד נמצא, כי דפוס ההתקשרות לאם נקשר לתפיסת המדריך כבסיס בטוח. כמו כן, מחקר זה הצביע על קשרים בין מדדי ההסתגלות השונים.

לממצאי מחקר זה עשויות להיות השלכות חשובות מבחינה **תיאורטית ויישומית**. באשר לתרומה התיאורטית, למחקר זה מספר תרומות: תרומתו של מחקר אורך זה, הינו בכך שחקר ובדק ילדים עם צרכים מיוחדים המשולבים במסגרת חינוך בלתי פורמאלית. חקר שילובם של ילדים אלו במסגרות חינוך בלתי פורמאליות ויעילות שילוב זה, הינו תחום שנבחן מועט עד כה. כמו כן, המידע על תפקוד החניכים נאסף ממספר

מקורות מידע, הן על ידי דיווח עצמי והן על ידי הערכה של אמותיהם ומוריהם. בחינה זו אפשרה הערכה מקיפה של מדדי ההסתגלות של הילד. בנוסף, מחקר זה בחן את תחושת הבדידות של הילדים עם הצרכים המיוחדים בשני מדדים: בדידות בקשר עם בני קבוצת הגיל ובדידות ביחסים דיאדיים. זאת בהשוואה למחקרים רבים ואחרים אשר בחנו את תחושת הבדידות בהתייחסות למדד אחד כללי של מרכיב זה. לבסוף, ממצאי המחקר מציגים שוב את תוקפה של תיאוריית ההתקשרות ותרומתה להסתגלותם של הילדים, על ידי הרחבתה במערכת היחסים המתקיימת בין החניך למדריך בתנועה.

לצד התרומה התיאורטית, למחקר זה מספר תרומות יישומיות. המחקר מדגיש את תרומתה של מסגרת החינוך הבלתי פורמאלית עבור הילד עם הצרכים המיוחדים בכל מדדי ההסתגלות שנבדקו. בנוסף, המחקר מדגיש את חשיבות הקשר שיש לילד עם הצרכים המיוחדים עם המדריך בתנועה. באופן ספציפי, ממצאי המחקר מדגישים את התרומה של מערכת יחסים זאת לתחושת הבדידות עם בני קבוצת הגיל, לתחושת בדידות ביחסים דיאדיים, למידת התנהגותם התוקפנית והופעת התנהגויות מופנמות ומוחצנות. על כן, יש לתמוך בפיתוח תכניות שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים, במסגרות חינוך בלתי פורמאליות, כדוגמת צופי צמי"ד.